

взаємоприйнятні цінності й орієнтації, що можуть забезпечити безпеку кожній із контактуючих етнокультурних спільнот та динамічну стабільність їхніх взаємин на основі узгоджених інтересів. У процесі емпіричного аналізу, при визначенні основних етнічних маркерів виявляються етнічні кордони між етнокультурними спільнотами та різними культурними і соціальними характеристиками. Такий аналіз дасть змогу з'ясувати не тільки те, що об'єднує й роз'єднує представників різних етнокультурних спільнот, а й встановити, які умови сприяють міжетнічній толерантності та етнічній солідарності, але все ж таки в певному територіальному регіоні.

Список використаної літератури

1. Веденин Ю. А. Очерки по географии искусства / Ю. А. Веденин. – М. : РНИИ культурного и природного наследия, 1997. – 224 с.
2. Дробижева Л. М. Социально-культурная дистанция как фактор межэтнических отношений / Л. М. Дробижева // Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. – М. : [б. и.], 1997. – 221 с.
3. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования. – Т. 2 : Созерцание жизни / Г. Зиммель. – М. : [б. и.], 1996. – 607 с.
4. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Злобіна. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – 400 с.
5. Кабо Р. М. Природа и человек в их взаимных отношениях как предмет социально-культурной географии / Р. М. Кабо // Вопросы географии. – 1947. – № 5. – С. 5–23.
6. Калуцков В. Н. Проблемы исследования культурного ландшафта / В. Н. Калуцков // Вестн. МГУ. – 1995. – № 4. – 92 с. – (Сер. 5 : География).
7. Кононов І. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства / І. Кононов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 57–78.
8. Костинский Г. Д. Идея пространственности в географии / Г. Д. Костинский // Известия АН. Серия географическая. – 1992. – № 6. – С. 31–39.
9. Кушнер П. И. Этнические территории и этнические границы / П. И. Кушнер. – М. : [б. и.], 1951. – 216 с.
10. Монаков А. Г. Геокультурное пространство северо-запада Русской равнины: динамика, структура, иерархия / А. Г. Монаков. – Псков : Возрождение, 2002. – 300 с.
11. Пустотін В. С. Геокультура нації: сутність і структура : автореф. дис. ... канд. філос. наук / Пустотін В. С. – К., 1996. – 24 с.
12. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М. : [б. и.], 1992. – 543 с.
13. Стрелецкий В. Н. Географическое пространство и культура: мировоззренческие установки и исследовательские парадигмы в культурной географии / В. Н. Стрелецкий // Известия АН. Серия географическая. – 2002. – № 4. – С. 18–28.
14. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference / ed. by F. Barth. Universities Forlaget / Allen & Unwin. – 1969 (reprint 1982).

Статтю подано до редколегії
11.09.2012 р.

УДК 159.923(477)-055.2

І. М. Грабовська – кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Центру українознавства
філософського факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

**Концепт «української України»: до питання про політичну, ідеологічну
та культурну ідентифікацію України**

*Роботу виконано в Центрі українознавства
філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка*

Проаналізовано статус концепту «української України» в комплексі соціогуманітарних досліджень сучасної України та виявляються його зв'язки з проблематикою вивчення політичної, культурної, ідеологічної ідентичності.

Ключові слова: «українська Україна», ідентичність, українізація, європеїзація.

© Грабовська І. М., 2012

Грабовская И. Н. Концепт «украинской Украины»: к вопросу о политической, идеологической и культурной идентификации Украины. Анализируется статус концепта «украинской Украины» в комплексе социогуманитарных исследований современной Украины и выявляются его связи с проблематикой изучения политической, культурной, идеологической идентичности.

Ключевые слова: «украинская Украина», идентичность, украинизация, европеизация.

Grabovska I. M. Concept of «Ukrainian Ukraine»: to the Question of Political, Ideological and Cultural Identification of Ukraine. The status of the concept of «Ukrainian Ukraine» in the complex of modern Ukrainian studies in socio-humanities is analyzed and its connection with the problems of studies of political, cultural and ideological identities is revealed.

Key words: «Ukrainian Ukraine», identity, Ukrainianization, Europeanization.

Постановка наукової проблеми та її значення. Досвід двадцятирічного розвитку України після набуття нею статусу самостійної незалежної держави висунув перед українською соціогуманітаристикою загалом та філософією зокрема низку власне українських проблем, серед яких чільне місце займає питання витворення «української України».

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вищезазначене словосполучення виникало і в політичному дискурсі, і у філософських роздумах українських інтелектуалів як парадоксальна, навіть провокативна формула, здатна привернути суспільну увагу до найбільш гострих суперечностей у побудові української держави та розвитку постколоніального соціуму, фактично починаючи від перших років незалежності. Однак статусу аналітичної категорії, концепту, тобто, інноваційної ідеї, що несе в собі креативний зміст, воно починає набувати після низки аналітичних статей-розвідок на гостро актуальні теми спрямування українського поступу, у т. ч. й існування України як незалежної держави, завдяки науковим дослідженням І. Дзюби, С. Грабовського, О. Забужко, В. Лісового, І. Лосева, Є. Сверстюка, М. Стріхи, О. Пахльовської та ін.

Мета і завдання статті. Вище зазначена проблема є дотичною до питань і ідентифікації (політичної, економічної, культурної, етнічної, національної, ідеологічної, зрештою, філософської), і до проблеми «українізації України». **Метою** нашої розвідки є з'ясування статусу концепту «української України» та виявлення його зв'язку із проблематикою дослідження насамперед політичної, культурної, ідеологічної ідентичності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під становленням «української України» розуміємо насамперед державо- та націєцентровані зміни, спрямовані на завершення процесу фактичного усамостійнення та незалежнення України; перетворення українців на повноцінну сучасну цивілізовану політичну націю; процес консолідації української нації довкола спільної української ідеї, без чого власне націєтворчий процес не може вважатися завершеним, а нація – розвиненою сучасною нацією; повернення України до європейського цивілізаційного кола, до гурту країн якого Україна належить фактом свого географічного становища (хоча подібні положення викликають дискусію, у якій частина дослідників стверджує, що Україна ніколи не випадала з європейського контексту); збереження етнокультурної та національної самобутності українців унаслідок змін, що відбуваються, і насамкінець – становлення в Україні розвиненого та зрілого громадянського суспільства.

О. Пахльовська обстоює позицію однозначного європейського вибору української спільноти як умови утвердження дійсно «української України». Дослідниця пише з цього приводу: «Що ж стосується стратегічного плану розвитку держави, то знову ж таки – це план інтеграції України в Європу. Якщо ми виконаємо по пунктах всі інтеграційні вимоги ЄС, це й буде шлях до європейської України і водночас до *української України* (курсив наш. – *І. Г.*), в якій буде забезпечений захист також всіх інших національностей, включно з російською. Адже саме Європа – це простір реалізації націй, тобто – за польською формулою – співдружність “рівних з рівними, вільних з вільними”. Це і є “європейська ідея” – це закономірно також і “українська ідея”» [11, 16]. Таким чином, «українська Україна» – це «знак ідентичності», як стверджує І. Дзюба, європейської України [4, 215].

Найцікавіше, що подібні проблеми стояли і перед низкою європейських держав, щоправда це був початок ХХ, а не ХХІ ст. Саме тоді, на початку нового ХХ ст. видатний філософ, іспанець Х. Ортега-і-Гассет висував вимогу «європеїзувати Іспанію». «А шістьдесят років потому, у 1978 р., рідкісний розумник і король Іспанії Хуан Карлос вручив співгромадянам нову Конституцію і говорив, що Іспанія означає подолання Іспанії. Король не повинен давати посилення на джерело, але нам, думаю, воно відоме...», – зауважив із цього приводу І. Петровський [8, 22].

Досліджуючи проблеми ідентичності, потрібно мати на увазі, що «поняття ідентичності, за всієї своєї інтегральності, є водночас багатоаспектним і змінним, динамічним. Серед різних аспектів ідентичності можна назвати історичний, політичний, територіальний, мовний, культурний. Вони можуть посилювати, можуть і послаблювати один одного, беручи участь у динаміці, принциповій нестабільності всякої національної ідентичності» [4, 215].

Крім того, враховуючи, що будь-які процесуальні зміни в окремому соціумі сьогодні неможливі поза глобалізованим світом, варто би з'ясувати, чи спрямовані ці зміни на утвердження людиноцентрованих (тобто орієнтованих на людину та її потреби) змін на основі утвердження загальнолюдських цінностей. Адже, зрештою, універсальною цінністю достатньо довгого часу розвитку Європи, власне, філософським принципом, на якому вона базується як цілісна культурна даність, є гуманізм. Практично все це зводиться до того, чи визнає насамперед європейське, а потім і світове співтовариство Україну як рівного та бажаного партнера в міжнародних стосунках унаслідок тих змін, що з нею відбуваються сьогодні, тобто в «постсовєтському» світі. У звуженому вигляді ця вимога сьогодні формулюється як створення на теренах України ефективного суспільства та самозбереження його як унікальної спільноти [2].

Не можна не погодитися із Віленом Горським, який писав: «Йдеться про участь у розбудові культури людства, що ґрунтуватиметься не на гаслах про “кінець історії”, “смерть людини” і настання епохи “пост-історії” та “над-людини”, а культури, парадигмальним ґрунтом якої в нових умовах лишатиметься проголошене ще Миколою Кузанським гасло: “Homo non vultesse nisi homo” (“Людина не бажає бути нічим іншим крім людини”). Як цього досягти? Виявляється, за доби глобалізації нежиттєздатність демонструють не лише деякі традиційні цінності, а й традиційні способи, до яких за звичкою вдаються понині, намагаючись подолати антиномію між глобалізацією та фрагментарністю людського суспільства з метою збереження ідентичності людини» [1, 239].

Збереження власної ідентичності (не лише етнічної та національної, але й політичної та культурної) в умовах глобалізації є не лише умовою збереження власної неповторності у світі, що все більше і більше уніфікується, це, насправді, проблема виживання. Вона особливо складна для постколоніальних країн, якою ще й досі залишається Україна. І. М. Дзюба писав: «Ці планетарного масштабу виклики історії, на які сукупна свідомість людства шукає і мабуть знаходитиме якісь відповіді, постають й перед Україною. Але Україні доводиться мати справу не лише із спільними для всього людства проблемами ХХ і ХХІ ст., а й з проблемами, які перейшли з ХVІІ, з ХVІІІ, з ХІХ ст. Проблемне поле української нації виглядає ширшим і зі складнішим рельєфом, аніж у більшості сучасних націй» [10, 234].

Зрештою, вимога єдиної Європи щодо України об'єктивно полягає не в копіюванні та уніфікації західноєвропейських цінностей та стилю життя, а у збереженні в межах спільного євродому власної унікальності та збагачення єдності власною креативністю. «Тому для української культури постає надзвичайної складності завдання – прилучаючись до глобалізованого “Ми”, зберегти відчуття ідентичності власного “Я”, – зазначає В. Горський. – А це вимагає не лише притаманних нашому менталітетові толерантності, налаштованості на сприйняття “іншого” як “свого”. Не менш значних зусиль потребує розвиток (а може й створення) придушеного тоталітарною свідомістю відчуття власної неповторності, гідності, вміння сполучати прагнення до зближення з “іншим” зі здатністю бути в опозиції до нього.

Якщо тоталітарна свідомість передбачала опозицію лише щодо “чужого”, “ворожого”, “Вони”, то на часі розвиток налаштованості на опозицію щодо іншого “Я”, з яким еднаємось у спільному “Ми”. І це потрібно не лише заради уникнення загрози уніфікації, а й як запорука всебічного розквіту самого “Я» [1, 242]. Здатністю щось неповторне внести в загальноєвропейську культурну скарбницю Україну наділяє відомий сучасний швейцарський філософ Жорж Ніва. Він пише: «Завжди має бути опозиція, хтось має служити нації в опозиції. І я думаю, що якщо бути Європі – має бути опозиція Європі, можливо ця друга Європа має завдання показати якісь шляхи опозиційні, у доброму та творчому сенсі цього слова, Європі» [6, 203]. Але для того, щоб виконати подібну місію, вочевидь, українські реалії повинні докорінно змінитися. Адже сучасне українське суспільство перебуває у стадії, яку найточніше можна описати влучним визначенням Ю. Щербака – епоха МОРД – епоха модифікованої ритуальної демократії, що докорінно відрізняється від сучасної європейської демократії. Значною мірою ситуація, що склалася, пояснюється певною «винятковістю» України. Як зазначає С. Грабовський у роботі «Государство Украина», «Розбудова квазінаціональної держави ...винятковість України у Європі в тому, що це постколоніальна країна (якими ще є Біло-

русь і Молдова). Не колишня окупована територія, як Балтія, а саме постколоніально-посттоталітарна країна. А на додачу – складова ідеократичної імперії, якою був Советський Союз. Саме ці чинники наклали основний відбиток на розвиток України. І головний серед них – ідеократичний» [3, 10].

Крім того, об'єктивна реальність така, як стверджує О. Пахльовська, що «...ми завжди маємо враховувати, що Україна нині (по майже двадцяти роках незалежності!) вкотре прагне вибороти демократичний шлях розвитку у вкрай несприятливих умовах. І ці несприятливі умови існують як з боку Росії, так і з боку Європи, так і в середині самої України» [7, 5].

Подолання не лише економічного, культурного, але й значною мірою ідеологічного спадку – залишається досить актуальним завданням для частини української спільноти, яка й донині ідентифікує себе із «советським» періодом історії. Фактично мова йде про реальну потребу українізації сучасної України. Проте цю проблему розуміють принципово радикально протилежно традиціоналістам та модерністам, що вимагає додаткового окремого дослідження.

На жаль, сьогодні образ української України невіддільний від комплексу-образу жертви. О. Толкачов зазначає, що в сучасному світі значно зростає конкуренція між країнами за всіма життєво-важливими параметрами. І «у цьому світі, в самісінькому центрі Європи, на найбагатших ґрунтах існує держава з катастрофічно низьким рівнем ефективності – вона навіть неспроможна забезпечити прожитковий рівень своєму вимираючому населенню. Роками вона не може визначитися, яка конституція, яка мова, яка геополітична орієнтація їй необхідна» [9]. Далі автор пише: «Якщо майбутнє є лінійним продовженням сучасності, то Україна й надалі приречена на мізерність – бути окраїною, об'єктом, ресурсом, розмінною монетою. Чим завгодно, лише не Країною. Сучасні українські політики безсилі щось змінити. Вони створили мізерне сьогодні, і цим довели свою неспроможність створити величне майбутнє» [9].

Виникає нагальна необхідність виявити перешкоди, «які стоять на шляху до світлого майбутнього, до Омріяної України. Вони не на поверхні – не в комунізмі, лібералізмі, голодоморі, зовнішніх чинниках чи у відсутності демократії. Зовсім ні, – наполягає О. Толкачов. – Причини розрухи залягли значно глибше – на рівні національного характеру українців, менталітету, колективних переконань. Відтак, змінити майбутнє можна, лише змінивши національну колективну свідомість українців. Сьогодні Україна вже потребує світового визнання своєї страждальницької місії. Це дозволяє споживати більше міжнародної уваги, підтримки, допомоги. Роль жертви – це вишукана форма споживання. Саме тому міжнародний імідж України розбудовується на голодоморі, Чорнобилі, важкій радянській спадщині, а також на ідеологемах молодого державності, недосвідченої демократичності тощо. Це змушує то ЄС, то США, то МВФ постійно виділяти Україні гроші, які осідають в розкішних мастках київського передмістя. Ми вже майже звикли до думки, що весь світ нам винен. Україна-жертва нікому в світі не потрібна» [9].

Отже, до об'єктивних факторів, що затримують рух України до спільної Європи, долучається і ціла низка суб'єктивних. С. Грабовський стверджує, що трансформаційні процеси в українському соціумі за роки незалежності відчутно гальмуються певним «чинником Х». І це заважає Україні просуватися шляхом позитивних змін так само успішно, як це відбувалося наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. «Звісно, можна все списати на недолугість владної політики чи на економічні негаразди, проте, видається, йдеться про щось істотніше, ніж дурість влади чи зовнішній вплив. Опір змінам у соціальному бутті здебільшого вказує на існування масового, усталеного культурно-антропологічного персонажу соціальної драми, факт існування якого й зупиняє найрадикальніші проекти перевлаштування світу» [3, 19].

Серед негативних факторів, про які йде мова як про суб'єктивні – деякі риси національної вдачі українців, зокрема, брак колективної волі та прагнення до солідарності. Ще на початку ХХ ст. Євген Чикаленко писав у листі до Володимира Винниченка: «Якось таки паскудна наша національна вдача. Природжені анархісти. Поки під гнітом, то живуть і працюють майже одностайно, а тільки пролекшає – зараз починається – руїна, т. є. анархія. Поки гнітив закон 1876 року, то хоч марили одностайно про його скасування, а коли скасовано, то не можемо порозумітись. [...] Не так обурює байдужість, несвідомість, як ота глуха опозиція своїх же через те, що не вони хазяїни, не їх воля; вони готові повалити справу, аби хоч з руїн собі скласти пам'ятник геростратовської слави» [5, 54].

Проте не лише винен в існуючих негараздах український національний характер та менталітет, як, на думку цілого ряду аналітиків, витворення на теренах України специфічного етнічного субстрату – креолів. «...Йдеться про вихідців із різних етнічних груп, у тому числі й етнічних росіян та обрусілих українців, об'єднаних чинником осілости на українських теренах і протиставленням

своїх прагматичних, передусім економічних інтересів спершу “імперському центрові”, потім “союзному”. Традиційне визначення креольства, застосоване до Латинської Америки, полісемантичне: йдеться і про нащадків вихідців із метрополії, і про “мішанку” з прийшлого та місцевого етнічного субстрату, але з культурною орієнтацією на метрополію» [3, 13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, утвердження «української України» є на сьогодні нагальним завданням самозбереження української спільноти та виживання української державності. Найперспективнішим шляхом для реалізації цієї мети є шлях українізації, яка ґрунтується на функціонуванні модерної політичної нації з демократичною формою правління та європеїзації України, подоланні негативного посттоталітарного та постколоніального спадку. Невід’ємною умовою успішного розвитку цього процесу є зміна політичної, культурної, ідеологічної тощо ідентифікації певної частини населення країни.

Список використаної літератури

1. Горський В. С. Біля джерел: (Нариси з історії філос. культури України) [Текст] / В. С. Горський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. – 262 с.
2. Грабовська І. Витворення «української України» як мета та завдання трансформаційних процесів в українському соціумі [Текст] / І. Грабовська // Дні науки філософського факультету – 2010 : матеріали доп. та виступів Міжнар. наук. конф. (21–22 квіт. 2010 р.). – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. – Ч. II. – С. 63–65.
3. Грабовський С. «Государство Украина»: розбудова квазінаціональної держави [Текст] / С. Грабовський. – Дрогобич : Коло, 2004. – 56 с.
4. Дзюба І. Україна у пошуках ідентичності [Текст] / І. Дзюба // Український історик. Журнал історії і українознавства : журн. Укр. істор. т-ва. Т. XL VOL : Сорокаліття «Українського історика». Ювілейне вид. – Нью-Йорк ; Київ ; Львів ; Острог ; Торонто ; Париж, 2003. – № 1–5 (156–160). – Рік XL. – С. 215–238.
5. З листа Євгена Чикаленка до Володимира Винниченка, 23 січня 1908 року // Цит. за: Панченко В. Менеджер українського руху / В. Панченко // Тиждень. – 2011. – № 52 (217). – 23–29 груд. – С. 52–54.
6. Ніва Ж. Європа на порозі третього тисячоліття [Текст] / Ж. Ніва // Дух і літера. – 1999. – № 5–6.
7. Пахльовська О. Міжнародний контекст української проблематики [Текст] / О. Пахльовська // Універсум. – 2009. – № 11–12. – С. 5–9.
8. Петровский И. Испания как метафора / И. Петровский [Текст] // Ортега-и-Гассет Х. Этюды об Испании / Хосе Ортега-и-Гассет / пер. с исп. А. Матвеева, И. Петровского ; под общ. ред. И. Петровского. – Киев : Новый Круг-Пор-Рояль, 1994. – С. 7–22.
9. Толкачов О. Україна приречена: корінь проблем [Електронний ресурс] / Олексій Толкачов // Режим доступу : www.pravda.com.ua/articles/2011/01/2/5680236
10. Цит. за: Горський В. С. Біля джерел [Текст] : нариси з історії філос. культури України / В. С. Горський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2006. – 262 с.
11. Цит. за: Грабовська І. Трансформації українського соціуму: філософсько-світоглядний аналіз : монографія / І. Грабовська, Т. Ємець, О. Мостяєв. – К. : [б. в.], 2010. – 395 с. [Рукопис].

Статтю подано до редколегії
05.09.2012 р.

УДК 1:3;001.8:3

Н. В. Гусева – доктор філософських наук, професор
Усть-Каменогорського філіала Московського
державного університету економіки, статистики
і інформатики (Казахстан)

Межкультурная коммуникация как объект рассмотрения в контексте цивилизации и культуры

*Робота виконана на кафедрі філософії
Усть-Каменогорського філіала
МГУ ЕСИ (Казахстан)*

В статті розглядається проблема міжкультурної комунікації сквозь призму діяльнісного підходу к культурному процесу. Аналізується поняття комунікації, його зміст і форми, умовия

© Гусева Н. В., 2012